

FORTE:

Forskningsrådet för
hälsa, arbetsliv och välfärd

INRIKTNINGS- FÖRKLARING

Äldreområdet

Inriktningsförklaring för äldreområdet

Förord

Andelen äldre ökar i Sverige liksom i omvärlden. Folkhälsan förbättras och vi lever allt längre, men utvecklingen leder också till utmaningar för hälso- och sjukvården och för äldreomsorgen eftersom fler kommer att leva längre med funktionsnedsättningar och olika sjukdomar.

Forte har i uppdrag från regeringen att bidra till forskning om åldrande och hälsa. Enligt uppdraget ska forskningen ha ett förebyggande, hälsofrämjande och tvärvetenskapligt perspektiv. Forskningen ska planeras i samverkan med relevanta målgrupper, exempelvis företrädare för äldre människor, anhöriga, profession och beslutsfattare inom området.

Med covid-19-pandemin hamnade äldrefrågorna högt på den politiska dagordningen då brister i vården och omsorgen för äldre personer blev än mer synliga. Att få fram ny kunskap på äldreområdet – men också att kunskapen implementeras – är därför av stor vikt även framöver. Frågor kring äldre personers livssituation, livsvillkor, roll och status i samhället är fortsatt viktiga. Inriktningsförklaringen syftar till att ta ett större grepp om forskningen som Forte finansierar på äldreområdet, och ska utgöra en grund för ett mer långsiktigt och sammanhållet arbete.

Vid Forte har forskningssekreterarna Ulrika Thomsson Myrvang och Sofie Wallerström, forskningshandläggare Tove Janzon samt kommunikatör Ylva Hermansson varit ansvariga för arbetet med att ta fram inriktningsförklaringen. Inriktningsförklaringen antogs av Fortes styrelse vid sammanträdet den 24 maj 2023. Forte vill tacka alla som har varit inblandade i processen.

Jonas Björck

Generaldirektör

Ulrika Thomsson Myrvang

Forskningssekreterare

Sofie Wallerström

Forskningssekreterare

Innehåll

Inriktningsförklaring för äldreområdet	1
Förord	1
Inledning	3
Fortes uppdrag inom äldreområdet	3
Inriktningsförklaringen som vägledning	3
Vision och mål för äldreforskningen	3
Utmaningar och forskningsbehov inom äldreområdet	4
Gränsdragningar och samverkan mellan sjukvård och äldreomsorg: konsekvenser för de äldre, deras anhöriga samt personal	4
Välfärdsteknik: Implementering och konsekvenser för de äldre, deras anhöriga samt personal	5
Äldre med demenssjukdom: organisation av och metoder för omsorg samt stöd i det dagliga livet	5
Äldres psykiska hälsa: ofrivillig ensamhet och självmordsrisker	5
Äldre och biståndsbedömning	5
Tvärgående teman	6
Aktiviteter	6
Utlysningar inom prioriterade forskningsområden	6
Kommunikation	8
Samordning och samverkan	9
Utvärdering och uppföljning	9
Programlogik för Fortes uppdrag inom äldreområdet	9
Bilagor	10
Bilaga 1: Mer om Fortes äldreuppdrag från regering och riksdag	10
Särskilda beslut kring äldreforskning av regering och riksdag	10
Bilaga 2: Intervjuer och öppen konsultation kring samhällsutmaningar och kunskapsbehov inom äldreområdet	12
Intervjuer med företrädare från olika sektorer	12
Organisationer som representerades i intervjuerna	13
Öppen konsultation med forskarsamhället	14

Inledning

Liksom befolkningen i stort är äldre en heterogen grupp. Individernas villkor och behov skiljer sig mycket åt och det påverkar forskningsfältet. Äldreforskningen är bred, tvärvetenskaplig och berör många olika frågeställningar och områden. Hit hör till exempel studier av åldrandets sjukdomar, de äldres välfärd och levnadsförhållanden samt de äldres roll i samhället och på arbetsmarknaden. Många utmaningar är kända sedan lång tid tillbaka, och mycket forskning är gjord. Samtidigt förändras omvärlden och förutsättningarna hela tiden vilket gör att vi behöver fortsätta ta fram ny kunskap.

Med äldre avser vi främst personer som är 65 år och uppåt. Forskningen kan också röra de som finns runtomkring den äldre personen, till exempel närstående och personal inom vård och omsorg.

Fortes uppdrag inom äldreområdet

Forte har under lång tid finansierat forskning kring äldre och åldrande. Äldreområdet lyfts i Fortes instruktion och regleringsbrev och i flera av regeringens forskningspropositioner. Forskning finansieras både inom ramen för Fortes ordinarie forskningsanslag och inom ramen för det särskilda äldreanslaget.¹

På Forte tar vi ett samlat grepp om äldreforskningen. Vi identifierar kunskaps- och forskningsbehov och prioriterar dessa i samråd med relevanta aktörer och målgrupper. Därefter genomför vi riktade satsningar på forskning inom området. I Fortes uppdrag ingår även att bidra till genomförandet av Agenda 2030 och de riksdagsbundna mål som kopplar till agendan, exempelvis det folkhälsopolitiska målet. Vi kommunicerar forskning och arbetar för att öka samverkan mellan olika aktörer på området – till exempel forskarsamhället, forskningsfinansiärer, myndigheter och brukarorganisationer. Genom att överbygga avståndet mellan forskning, policy och praktik kan forskningen få ett ökat genomslag i samhället med resultat som kommer till nytta.

Eftersom äldreområdet är brett så finansieras vissa projekt som rör äldre även inom Fortes övriga utlysningar.

Inriktningsförklaringen som vägledning

Inriktningsförklaringen ger en kort överblick över aktuella forsknings- och kunskapsbehov inom äldreområdet. Den tar också upp prioriterade områden som vi har identifierat för fortsatta satsningar. Inriktningsförklaringen vägleder Forte så att vi på ett strategiskt sätt kan fortsätta bidra till att resultaten från forskningen kommer samhället till nytta.

Vision och mål för äldreforskningen

Fortes vision är att *den forskning som Forte stödjer i dag lägger den vetenskapliga grunden till morgondagens mer jämlika och socialt hållbara samhälle*. Visionen för äldreområdet är att *Forte stödjer forskning och kunskapsförmedling som bidrar till ett jämlikt, värdigt och delaktigt åldrande för äldre i Sverige*. Forte har också satt upp mål för äldreforskningen på medellång och lång sikt.

¹ Se bilaga 1: Mer om Fortes äldreuppdrag från regering och riksdag

Mål på medellång sikt:

- Forte stödjer utveckling av ny kunskap genom användning av rätt instrument för att möta de kunskapsbehov som finns.
- Kunskapen når rätt målgrupper och ökar forskningens genomslag.
- Forskare och samhällsaktörer samverkar och bidrar gemensamt till förändring.
- Synergieffekter skapas mellan Fortes och andra relevanta aktörers nationella och internationella satsningar.

Mål på lång sikt:

- Förbättra vården och omsorgen för äldre i det svenska välfärdssystemet.
- Främja ett aktivt och hälsosamt åldrande.
- Äldres skilda förutsättningar och behov beaktas på samhälls- och individnivå.

Utmaningar och forskningsbehov inom äldreområdet

För att identifiera forsknings- och kunskapsbehov och prioritera bland dessa har Forte genomfört en rad insatser. Ett arbete att kartlägga statliga utredningar och myndigheters rapporter inom äldreområdet har gjorts.² Utöver kartläggningen har över 70 intervjuer genomförts med företrädare för myndigheter, professioner, civilsamhälle och akademi för att få deras bild av vilka samhällsutmaningar och kunskapsbehov de ser inom äldreområdet. För att komplettera intervjuvaren ytterligare gjordes en öppen konsultation där forskarsamhället bjöds in att lämna synpunkter.³

Ur kartläggningen ringade vi in ett antal områden där det finns behov av mer kunskap. Av dessa områden framträder fem som tydliga teman för framtida satsningar. Fyra omfattande teman är: Gränsdragningar och samverkan mellan sjukvård och äldreomsorg, Välfärdsteknik för äldre, Äldre med demenssjukdom och Äldres psykiska hälsa. Det femte temat är ett mindre och mer specifikt område som rör Äldre och biståndsbedömning.

Dessa fem prioriterade områden återfinns också som identifierade samhällsutmaningar och kunskapsbehov i intervjuvaren och den öppna konsultationen till forskarsamhället. De prioriterade områdena adresseras även i de uppdrag som regeringen har givit Forte.

Gränsdragningar och samverkan mellan sjukvård och äldreomsorg: konsekvenser för de äldre, deras anhöriga samt personal

Området fokuserar särskilt på där gränsdragningar eller otillräcklig samverkan mellan olika välfärdsaktörer skapar problem för personal, de äldre eller deras anhöriga. Äldre personer som har behov av vård och omsorg behöver ofta insatser av flera olika aktörer. Aktörerna behöver samverka, så att insatserna samordnas och så att den äldre personens behov står i centrum. En stor del av omsorgsansvaret ligger idag också på de anhöriga - ett arbete som behöver uppmärksammas mer.

² Identifierade kunskaps- och forskningsbehov. Kartläggning av statliga utredningar och myndigheters rapporter inom äldreområdet (Forte, dnr 2021-02129) <https://forte.se/publikation/identifierade-kunskaps-och-forskningsbehov-inom-aldreområdet/>

³ För en beskrivning av tillvägagångssätt, se bilaga 2: Intervjuer och öppen konsultation kring samhällsutmaningar och kunskapsbehov inom äldreområdet

Även betydelsen av personalens arbetsvillkor och kompetens för en säker och jämlik vård och omsorg behöver belysas. Äldregruppens heterogenitet ställer höga krav på resurs- och kompetensbehov, vilket gör att dessa frågor behöver studeras ur ett mångfaldsperspektiv.

Välfärdsteknik: Implementering och konsekvenser för de äldre, deras anhöriga samt personal

Det behövs mer forskning kring vad olika typer av välfärdsteknik får för konsekvenser för de äldre, deras anhöriga och personalen. Det kan till exempel handla om nya arbetssätt, utveckling av arbetsmetoder och implementering av välfärdsteknik. Digital teknik bidrar i stor utsträckning till att hemmet blir en ny arena för vård och omsorg. Inom det här området ryms även frågor kring välfärdsteknikens roll i äldre personers boende och liv, samt om och hur denna teknik kan främja ett aktivt och hälsosamt åldrande. Även frågor kring välfärdsteknikens eventuella påverkan på anhörigas situation och villkor är angelägna.

Äldre med demenssjukdom: organisation av och metoder för omsorg samt stöd i det dagliga livet

Områden som omvårdnad, socialt arbete, bemötande och stöd i det dagliga livet är angelägna, liksom att kompetens och arbetssätt för alla delar i sjukdomsförloppet behöver stärkas. Det är också viktigt att personer med demenssjukdom och deras anhöriga involveras i både omvårdnad och forskning. Dessutom behövs det mer kunskap om vilka insatser och metoder som bäst kan tillgodose behoven hos personer med olika språkliga och kulturella bakgrunder. Det behövs implementering av metoder med vetenskapligt stöd.

Äldres psykiska hälsa: ofrivillig ensamhet och självmordsrisker

Ofrivillig ensamhet hos äldre är ett känt problem. Social isolering och social exkludering kan innebära en ökad risk för såväl fysisk som psykisk ohälsa. Det finns kunskapsbrister när det gäller psykisk hälsa hos äldre personer och vilka insatser som är effektiva för att till exempel bryta ofrivillig ensamhet. Ofrivillig ensamhet kan leda till psykisk ohälsa och i värsta fall självmord. Mer kunskap behövs också om vilka hälsofrämjande insatser för äldre som har effekt på psykisk hälsa både på befolknings- och individnivå.

Äldre och biståndsbedömning

Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) har gjort bedömningen att det behövs forskning om bistånd, bedömningsmetoder och behandlingsmetoder. Till exempel behöver det undersökas hur tillförlitligheten ser ut när det gäller standardiserade bedömningsmetoder, och hur bra standardiserade behandlingsmetoder är för att fånga upp brukarens behov.⁴

En annan aspekt som framkommit i de intervjuer som Forte genomfört handlar om att biståndsbedömare behöver kunskap om hur kulturella och könsstereotypa föreställningar kan påverka bedömningen.

⁴ *Prioriteringar för forskning om socialtjänsten - Perspektiv från brukare, policy och praktik*, SBU 2018/55 och Forte 2019-03-26, ss. 11-12.

Tvärgående teman

Liksom befolkningen i stort är äldre en heterogen grupp, vilket gör att individernas villkor och behov skiljer sig mycket åt. Vissa frågor som i våra underlag lyfts fram som angelägna återfinns inom flera områden. Det gäller till exempel förekomsten av ålderism – fördomar eller stereotypa föreställningar som utgår från en människas ålder och som kan leda till diskriminering. Det gäller även frågor om jämlikhet samt om kön/genus. Det kan handla om ojämlika livsförhållanden som avspeglas i ojämlik hälsa och levnadsvillkor i åldrandet. Det kan också röra frågor kring välfärdens organisering och tillgången till likvärdig vård och omsorg för olika grupper i hela landet. Dessutom behövs det mer kunskap om skillnader mellan kvinnors och mäns åldrande och skilda villkor i åldrandet, med särskilt fokus på gruppen äldre kvinnor ur olika perspektiv. Även forskning om anhörigas och närståendes situation, liksom betydelsen av deras stöd och omsorg, är viktigt att belysa.

Andelen äldre personer som är födda i andra länder ökar i Sverige. Vård och omsorg behöver beakta den heterogenitet som finns och som också kommer förstärkas på sikt. Det gäller bland annat nationella minoriteter, tidigare invandrade och invandrade äldre. Forskning om äldre personer med olika språklig och kulturell bakgrund är mycket begränsad och behovet av mer kunskap lyfts påfallande sällan.

Vi behöver också få en helhetsbild av hur samhällets insatser på äldreområdet fungerar som helhet. Genom att belysa problem på systemnivå kan vi få mer kunskap om hur gränsdragningen mellan olika delar och aktörer ser ut och hur deras insatser samordnas. Ett systemperspektiv gör det också möjligt att identifiera olika typer av problem där skilda lösningar krävs, till exempel genom mer forskning eller bättre implementering av befintlig kunskap.

Aktiviteter

Fortes huvudverksamhet är att fördela medel till forskare och deras verksamhet. Därutöver ska Forte också utreda vilka forskningsbehov som är angelägna samt ta initiativ till och främja den forskning som behövs för att tillgodose sådana behov.

Utlysningar inom prioriterade forskningsområden

Sedan många år tillbaka har Forte genomfört riktade utlysningar på temat åldrande och hälsa.

Genomförda utlysningar

Ökad kunskap om äldreomsorgen (2020)

Med anledning av coronapandemin utlyste Forte medel till forskning som kan möta utmaningarna inom äldreomsorgen. Fokus i utlysningen var att bidra till ny kunskap kring äldreomsorgens förutsättningar, finansiering, organisering och praktik, samt till ett ökat nyttiggörande av kunskapen. Utlysningen syftade till att belysa aktuella frågor kring äldreomsorg både i det egna hemmet och i särskilda boenden. Utlysningen gjordes inom ramen för det tioåriga nationella programmet om tillämpad välfärdsforskning och erbjöd två typer av bidrag: ettåriga projektbidrag samt ettåriga bidrag till systematiska

översikter.⁵ Utlysningen resulterade i att två forskningsöversikter och sex projektbidrag kunde finansieras. I utlysningen finansierades forskningsprojekt som handlade om bland annat betydelsen av organisatoriska stödresurser och arbetsvillkor för personalen. I ett annat projekt tittar forskarna på erfarenheter från några svenska kommuner om hur ensamhet kan minska i tider av pandemi och därefter.

Vård och omsorg i samverkan – för ett jämlikt, värdigt och delaktigt åldrande (2021)

Utlysningen fokuserade på samverkan mellan vård och omsorg, med särskilt fokus på där gränsdragningar eller otillräcklig samverkan mellan olika välfärdsaktörer skapar problem för personal, äldre eller anhöriga. Det är en stor utmaning för välfärdssystemet att erbjuda god vård och omsorg till den äldre befolkningens skilda förutsättningar, önsknings och behov. Utlysningen erbjöd två olika former av bidrag: tre- eller fyraåriga projektbidrag samt ettåriga bidrag för forskningsöversikter.⁶ Utlysningen resulterade i att fyra forskningsöversikter och femton projektbidrag kunde beviljas finansiering. Den forskning som finansieras kommer bland annat studera hur samordning av vård och omsorg fungerar efter utskrivning av en skör äldre person och hur nya och förbättrade arbetssätt kan implementeras och utvärderas.

Pågående utlysningar

Kunskap och arbetssätt för ett jämlikt, delaktigt och värdigt åldrande (2023)

Forte har, som beskrivits ovan, identifierat flera större frågeområden inom äldreområdet där det behövs ny kunskap och där den kunskap som redan finns behöver komma till användning i praktiken. Tre av dessa områden är: 1) användningen av välfärdsteknik och dess konsekvenser, 2) vården av äldre med demenssjukdom, samt 3) ofrivillig ensamhet och psykisk hälsa bland äldre. Med denna utlysning vill Forte stödja forskning för ny kunskap inom dessa områden, för utveckling av metoder och arbetssätt och kring samverkan mellan olika aktörer. Syftet är att möjliggöra att kunskap kan omvandlas till en generellt förbättrad vård och omsorg för äldre i det svenska välfärdssystemet. Inom utlysningen erbjuds två olika bidragsformer: sexåriga programbidrag samt treåriga projektbidrag.⁷ Utlysningen resulterade i att tre programbidrag och nitton projektbidrag kunde beviljas finansiering. Den forskning som finansieras kommer att undersöka allt ifrån hur par som lever med demens kan stödjas och behandling av depression hos äldre, till social isolering hos äldre hbtq-personer och utveckling av självmordspreventiva samtalsstöd.

Framtida utlysningar

I Fortes uppdrag ligger att även fortsättningsvis genomföra riktade utlysningar inom ramen för äldreområdet. Inriktning, omfattning och bidragsformer kommer att arbetas fram allt eftersom. De fem prioriterade områdena lägger grunden för framtida forskningsinsatser men satsningarna ska också svara mot aktuella kunskaps- och samhällsbehov. Dessa ringas in löpande och i samråd med relevanta aktörer.

⁵ <https://forte.se/utlysning/okad-kunskap-om-aldreomsorgen-2020/>

⁶ <https://forte.se/utlysning/var-d-och-omsorg-i-samverkan-2021/>

⁷ <https://forte.se/utlysning/kunskap-och-arbetssatt-for-ett-mer-jamlikt-delaktigt-och-var-digt-aldrande-2023/>

Utlysningarnas inriktning ska också förankras internt på Forte och samordnas med Fortes nationella program och övriga särskilda satsningar. Forte har också ett särskilt uppdrag att säkerställa att den forskning som myndigheten finansierar kommer verksamheter och organisationer till nytta. I såväl genomförda som kommande utlysningar ställs det därför krav på att det i projektansökan finns en väl beskriven plan för hur forskningsresultaten ska nyttiggöras, både inom policy, och/eller praktik och akademi. Forte har också i uppdrag av regeringen att öka samverkan mellan forskning och omgivande samhälle. Målet med samverkan är att bidra till att öka forskningens kvalitet och relevans. Samverkan kommer fortsatt vara ett viktigt inslag i utlysningar inom äldreområdet.

Bidragsformer

I en öppen konsultation som Forte gjorde inför arbetet med att ta fram de fyra prioriterade områdena, kartlades bland annat vilka bidragsformer som föredrogs av forskarna.⁸ Inspelen från forskarsamhället kommer användas som ett underlag för strategiska val kring kommande utlysningar.

Projektbidrag, programbidrag och postdokbidrag, numera etableringsbidrag, lyftes fram som särskilt viktiga. En fördel som lyftes fram för projektbidrag var att denna bidragsform möjliggör att fler individer och grupper ges möjlighet att få stöd för att utveckla en forskningsidé. För programbidrag framhålls långsiktigheten i bidraget som en fördel. Det upplevs främja stabila forskningsmiljöer och multidisciplinära/internationella samarbeten och möjliggöra för projekten att ta sig an mer komplexa frågeställningar och samverka med samhällsaktörer. Postdokbidrag (idag ersatt av etableringsbidrag) ses som viktiga för att säkra återväxten inom äldreforskningen och möjliggöra för forskare tidigt i karriären att etablera sig.

Kommunikation

Utöver att finansiera forskning genomför Forte andra aktiviteter inom ramen för äldreområdet. En målsättning är att höja intresset för forskning och öka forskningens genomslag. Det gör vi genom att kommunicera forskningsresultat, pågående forskningsprojekt, och lyfta forskarna bakom projekten.

Vi anordnar till exempel webinarier, workshops, dialog- och nätverksmöten, tar fram rapporter och kunskapsöversikter och jobbar med redaktionell kommunikation i Fortes kanaler såsom webb, nyhetsbrev, Forte Magasin och Fortes sociala medier.

Genom att visa på resultat av forskningen som finansieras inom äldreområdet gör vi det tydligare för mottagarna vilken nytta satsningen ger i slutändan. Det är också ett sätt att avgränsa och lyfta olika delar av satsningen i olika kommunikationsinsatser över tid. Genom att lyfta forskarna och hur det är att vara forskare skapar vi ett ännu intressantare innehåll att ta del av.

---

⁸ Se bilaga 2: Intervjuer och öppen konsultation kring samhällsutmaningar och kunskapsbehov inom äldreområdet

Samordning och samverkan

Till Fortes satsning om äldre ska en rådgivande grupp med bred representation av centrala samhällsaktörer knytas. Den rådgivande gruppen har en viktig roll i att identifiera och prioritera såväl befintliga som kommande kunskapsbehov, och bidra till att kvalitetssäkra arbetet.

Forte har ett etablerat samarbete med Socialstyrelsen, främst inom ramen för deras arbete med den nationella demensstrategin. Samverkan kommer att fortsätta och det finns goda förutsättningar för nya samarbeten med Socialstyrelsen, inte minst med företrädare från det nyinrättade Nationella kompetenscentret för vägledning och äldreomsorg, som inrättats på uppdrag av regeringen. Samverkan mellan Forte och övriga myndigheter i Rådet för styrning med kunskap (RSK), som alla har olika uppdrag inom äldreområdet, sker också.

NordForsk är en organisation under Nordiska Ministerrådet som finansierar och främjar nordiskt samarbete inom forskning och forskningsinfrastruktur. NordForsk fungerar som ett samarbetsorgan mellan nationella forskningsfinansierande aktörer. Forte har goda erfarenheter av samarbete inom ramen för NordForsk och planerar för framtida satsningar inom äldreområdet i samarbete med NordForsk.

Internationellt samverkar Forte, inom detta område, både inom EU och bilateralt med Indien. Forte har i flera år haft ett samarbete med aktörer i Kanada kring att finansiera svenska deltagare i sommarskolan "Summer Program in Aging". Målgrupp för sommarskolan är juniora forskare, främst doktorander och postdoks. Teman varierar från år till år men det övergripande temat är åldrande.

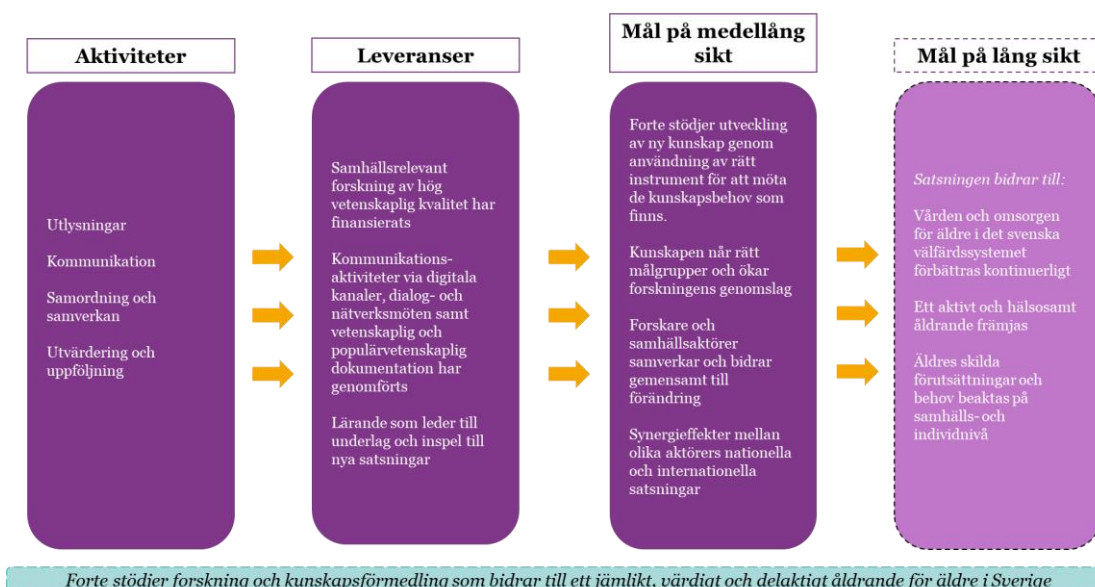
Utvärdering och uppföljning

I syfte att skapa lärande och bidra till utveckling och förbättring planerar Forte att utvärdera och följa upp de satsningar som görs inom äldreområdet. Det kan ske till exempel genom extern utvärdering, kommunikationsinsatser, nätverksträffar eller dialogseminarier.

Programlogik för Fortes uppdrag inom äldreområdet

Beskrivningen av Fortes uppdrag inom äldreområdet kan sammanfattas i form av en programlogik. Programlogiken visar de aktiviteter som planeras inom satsningen, vad aktiviteterna ska leda till och vilken effekt de ska ge på kort och lång sikt. Programlogiken hjälper Forte att prioritera och strukturera arbetet samt skapa förutsättningar för uppföljning och utvärdering. Programlogiken syftar också till att de aktiviteter vi genomför ska bidra till att målen för äldreområdet kan uppnås. De planerade aktiviteterna finns mer detaljerat beskrivna i avsnittet *Aktiviteter*.

I figur 1 presenteras en översiktlig modell av satsningens programlogik. Programlogiken kan komma att utvecklas vidare.

Figur 1 – programlogik för äldresatsningen

Bilagor

Bilaga 1: Mer om Fortes äldreuppdrag från regering och riksdag

Särskilda beslut kring äldreforskning av regering och riksdag

Fortes uppdrag inom äldreområdet regleras genom instruktionen, regleringsbrev och forskningspropositioner. Uppdragen är i dagsläget kopplade till två olika anslag, *Anslag 4:5 Stimulansbidrag och åtgärder inom äldreområdet* och *Anslag 6:2 Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd: Forskning*.

Forsknings- och innovationspropositioner

I forskningspropositionen 2012 (prop. 2012/13:30) föreslogs att anslaget till Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap⁹ skulle öka perioden 2013–2016 för forskning om åldrande och hälsa. I forskningspropositionen 2020 (Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige, Prop. 2020/21:60) föreslogs att Forte inom ramen för en anslagsökning avsätter 30 miljoner kronor/år 2021–2024 för äldreforskning.

⁹ Forte hette tidigare Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS).

Propositionen lyfter fram vilka utmaningar och frågor som är särskilt angelägna.¹⁰ Regeringen vill stärka äldreomsorgen genom att öka kunskapen om hur den är organiserad – utmaningar och möjligheter som beror på geografiska och demografiska förutsättningar. Personalens situation och inflytande lyfts också fram liksom chefernas möjligheter att leda och stötta personalen. Ett annat område som lyfts fram är hur vården och omsorgen är organiserad och hur det påverkar kvaliteten i verksamheterna. Regeringen vill också att det tas fram kunskap om hur äldre kan fortsätta vara friska och hur allvarliga sjukdomar kan förebyggas. Vidare nämns äldre personers ensamhet, trygghet och våldsutsatthet som viktiga frågor att forska kring. Även digitaliseringens betydelse är en angelägen fråga, liksom forskning om jämställdhet i stort. Frågor om hur vård och omsorg för demenssjuka kan utvecklas, och hur de drabbade och deras anhöriga kan få en bättre situation lyfts också som angelägna. Andra forskningsfrågor som lyfts i propositionen är hur en åldrande befolkning påverkar anhörigas situation i bred bemärkelse och vad ett förändrat klimat med allt fler extrema väderhändelser innebär för äldre personers situation.

Regleringsbrev

Sedan 2015 erhåller Forte också årligen 36 miljoner kronor öronmärkta för forskning om åldrande och hälsa ur *Anslag 4:5 Stimulansbidrag och åtgärder inom äldreområdet*. Beskrivningen av uppdraget återfinns i regleringsbrevet för 2017 och innevarande år.

Av regleringsbrevet för 2017 framgår att Forte ska stödja långsiktig forskning inom äldreområdet. Forskningen ska ha ett förebyggande, hälsofrämjande och tvärvetenskapligt perspektiv, och svara mot prioriterade kunskapsbehov. Vidare ska forskningen utgå från ett jämställdhetsperspektiv och beakta Sveriges åtaganden om mänskliga rättigheter. Forte ska utveckla formerna för att identifiera och prioritera kunskapsluckor inom äldreområdet i samråd med en rad aktörer, till exempel: Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU), övriga myndigheter i Rådet för styrning med kunskap (RSK), Huvudmannagruppen [se 4 § förordningen (2015:155) om statlig styrning med kunskap avseende hälso- och sjukvård och socialtjänst] och den nationella samverkansgruppen för kunskapsstyrning inom socialtjänsten (NSK-S). Även övriga relevanta målgrupper finns med – däribland äldre kvinnor och män, närstående, personal, profession och beslutsfattare inom hälso- och sjukvård och äldreomsorg samt berörda intresseorganisationer.

Regeringen pekar ut ett antal områden som angelägna i regleringsbrevet: forskning om hembaserad vård för äldre kvinnor och män med sammansatta behov (till exempel kognitiv svikt eller demenssjukdom), innovativ användning av ny teknik i vardagen och utveckling av nya metoder och tjänster samt hur utformning av boende och effektiv teknik, boendemiljö och lokalsamhällets tillgänglighet påverkar äldres delaktighet, aktivitet och självständighet. Innovativ praktisknära forskning och implementeringsforskning är viktiga områden. Forskningen ska syfta till att ge vård- och omsorgssektorn relevanta kunskapsunderlag och få fler kvinnor och män att engagera sig i sin egen hälsa. Forte ska på ett målgruppsanpassat sätt kommunicera resultaten av forskningen.¹¹ Av regleringsbrevet för 2021 och framåt framgår att även de kunskapsbehov som föreligger inom äldreområdet

¹⁰ Se Prop. 2020/21:60 *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige*, ss. 85 - 86.

¹¹ Se Regleringsbrev för budgetåret 2017, s. 6.

med anledning av coronapandemin ska beaktas. Sedan 2021 framhålls särskilt att synergieffekter mellan de olika äldreuppdragen eftersträvas, dvs. dels uppdraget enligt forskningspropositionen 2021, dels det särskilda uppdrag som återfunnits i regleringsbrevet sedan 2017.¹²

Forte ska bidra till genomförandet av Agenda 2030

Riksdagen har beslutat om ett mål för Sveriges genomförande av FN:s Agenda 2030 för hållbar utveckling som stadgar att Sverige ska genomföra agendan för en ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbar utveckling, genom en samstämmig politik nationellt och internationellt.

Agendan ska integreras och användas i statsförvaltningens ordinarie processer, och det framgår även att en viktig förutsättning för det svenska genomförandet av agendan utgörs av olika riksdagsbundna mål och nationella strategier kopplade till agendans mål.¹³ Åtgärder för att minska ojämlikheter inom folkhälsopolitikens målområden eller för att stärka mäns och kvinnors möjligheter att forma samhället och sina egna liv, bidrar också till målluppfyllelsen av mål och delmål inom främst agendans sociala dimension.¹⁴ Kopplingen mellan det folkhälsopolitiska målet, mål för jämställdhet och agendan gäller i hög grad också för äldreområdet. Äldreområdets inriktningsförklaring kommer därför bidra till att dessa mål nås.¹⁵

Bilaga 2: Intervjuer och öppen konsultation kring samhällsutmaningar och kunskapsbehov inom äldreområdet

Intervjuer med företrädare från olika sektorer

Under hösten 2019 genomförde Forte 71 intervjuer med företrädare med relevans för äldreforskningsområdet från olika sektorer (offentlig sektor, civilsamhälle, akademien, kunskapscentra och professionsföreträdare) i syfte att identifiera samhällsutmaningar och kunskapsbehov inom äldreområdet. Av de som deltog i intervjuerna kom flest från kunskapscentra och offentlig sektor. Intervjuerna var semistrukturerade och genomfördes främst via telefon. Följande frågeställningar guidade intervjuerna:

- Samhällsutmaningar: vad utgör de stora samhällsutmaningarna kopplade till äldregruppen? Särskilda samhällsutmaningar kopplade till olika undergrupper?
- Kunskapsbehov: vilken generell kunskap finns eller finns inte hos relevanta samhällsaktörer för att möta äldre behov? Vilka forskningsområden/frågor är prioriterade? Vilka synpunkter har du på forskningsbidragens former?

¹² Se Regleringsbrev för budgetåret 2021 s. 2, 2022 s. 2 och 2023 s. 3.

¹³ Se Prop. 2019/20:188 samt Regeringskansliet 2021 "Sveriges genomförande av Agenda 2030 för hållbar utveckling".

¹⁴ Folkhälsopolitiska mål – Folkhälsomyndigheten <https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsoarbete/folkhalsopolitikens-mal/> samt Mål för jämställdhet - Regeringen.se <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/jamstallldhet/mal-for-jamstallldhet/>

¹⁵ För äldreområdets del handlar det särskilt om att bidra till mål 3: Hälsa och välbefinnande, mål 5: Jämställdhet, mål 8: Anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt, samt mål 10: Minskad ojämlikhet.

Intervjupersonerna ombads också beskriva strukturen för äldrefrågorna inom sin verksamhet, pågående och kommande verksamhet, omvärldsbevakning samt prioriterade frågor.

I det påföljande analysarbetet sammanfattades och tematiserades intervjuvaren i följande områden:

- Åldrande och hälsa
- Att åldras med funktionsnedsättning
- Välfärdens organisering
- Sjukvården
- Heterogen befolkning
- Anhöriga
- Samhällsplanering

Dessa områden utgjorde stommen i en öppen konsultation på Fortes webbsida som riktades till forskarsamhället och syftade till att kvalitetssäkra de framtagna områdena.

Organisationer som representerades i intervjuerna

Statliga myndigheter

- Diskrimineringsombudsmannen
- Folkhälsomyndigheten
- Inspektionen för vård och omsorg – IVO
- Läkemedelsverket
- Myndigheten för delaktighet - MFD
- Socialstyrelsen
- Statens beredning för medicinsk och social utvärdering – SBU
- Myndigheten för vård- och omsorgsanalys

Kommuner och regioner

- Arvidsjaurs kommun
- Gällivare kommun
- Luleå kommun
- Sveriges Kommuner och Regioner – SKR

Kunskapscentra

- Svenskt Demenscentrum
- Transkulturellt Centrum

Civilsamhället, intresseorganisationer

- Anhörigas riksförbund
- Autism- och aspergerförbundet
- Föreningen för transpersoner – FPES

- Göteborgs rättighetscenter
- HIV Sverige
- Hjärnkoll
- Interreligiösa centret
- Nationell Samverkan för Psykisk Hälsa – NSPH
- Pensionärernas riksorganisation – PRO
- RFSL
- Riksförbundet Attention
- Riksförbundet cystisk fibros
- Riksförbundet för social och mental hälsa – RSMH
- Riksförbundet för SuicidPrevention och Efterlevandes Stöd – SPES
- Riksföreningen pensionärsgemenskap – RPG
- Romano Pasos Research Center
- SPF Seniorerna
- Stockholm Independent Living – STIL
- Svenska samernas riksförbund
- Svenska tornedalingars riksförbund
- Sveriges kristna råd
- Verdandi

Professionssammanslutningar, fackliga organisationer

- Svenska kommunalarbetsförbundet
- Riksföreningen för sjuksköterskan inom äldreomsorg
- Svenska privatläkarföreningen
- Svenska tandläkareförbundet
- Yrkesförening Sveriges undersköterskor & specialistundersköterskor – SUSF

Öppen konsultation med forskarsamhället

Under hösten 2020 genomförde Forte en öppen konsultation på myndighetens hemsida, där forskare inom Fortes huvudområden och/eller specifikt äldreområdet var välkomna att delta. Den öppna konsultationen baserades på de intervjuer som Forte ett år tidigare genomfört med representanter inom äldreområdet och där ett antal samhällsutmaningar och kunskapsluckor inom äldreforskningen identifierades. Syftet med den öppna konsultationen var dels att ge forskarsamhället möjlighet att prioritera och kommentera de identifierade områdena, dels att ge förslag på vilka bidragsformer som skulle kunna ge forskarna rätt förutsättningar att möta dessa samhällsutmaningar och kunskapsbehov.

Nedan redovisas de kunskapsbehov som forskarsamhället ansåg vara mest angelägna för forskningen att bidra till. Det var möjligt att välja upp till två alternativ på varje delområde.

Åldrande och hälsa (totalt 225 svar)

- Livskvalitet och förebyggande hälsoarbete (77)
- Teknikens möjligheter och begränsningar (46)
- Kunskap om åldrande som tar hänsyn till en heterogen befolkning (64)
- Äldre som en tillgång i samhället (38)

Att åldras med funktionsnedsättning (totalt 202 svar)

- Psykisk ohälsa (65)
- Kronisk sjukdom (59)
- Funktionsnedsättning (56)
- Socialtjänstlagen och Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS/SoL) (22)

Välfärdens organisering (totalt 217 svar)

- Kultursensitivitet (17)
- Resurs- och kompetensbehov (30)
- Arbetsvillkor (27)
- Kompetensförsörjning (26)
- Samordning av stödinsatser (40)
- Rätt till likvärdig vård (38)
- LSS/SoL (6)
- Koppling mellan forskning och praktiker (33)

Sjukvården (totalt 206 svar)

- Jämställd och kultursensitiv vård och omsorg (31)
- Hälsöfrämjande och rehabiliterande insatser (63)
- Diagnos: behandling: läkemedel (29)
- Samarbete och kommunikation mellan olika professioner: äldre och anhöriga inom omsorg och sjukvård (83)

Heterogen befolkning (totalt 170 svar)

- Gruppen äldre är mycket heterogen och villkor och behov skiljer sig stort (96)
- Kunskap och medvetenhet behöver öka (74)

Anhöriga (totalt 200 svar)

- Informell omsorg (62)
- Stöd och utbildning (55)
- Hälsomässiga och ekonomiska konsekvenser (51)
- Anhörigskap ur ett genusperspektiv (32)

Samhällsplanering (totalt 204 svar)

- Äldrevänligt samhälle (63)
- Främja ett aktivt åldrande (74)
- Boenden (43)
- Anpassat till mångfalden (24)

Vad gäller bidragsformer var projektbidrag och programbidrag mest populära, om man ser till antalet positiva kommentarer (se figur 2). Postdokbidrag var också en omtyckt bidragsform med 32 svarande som angett den som viktig. Om kommentarerna kring det nationella postdokbidraget slås samman med kommentarerna kring de internationella postdokbidragen för inresande och utresande forskare tyckte 70 svarande att dessa bidrar

till att möta samhällsutmaningar och kunskapsbehov inom äldreområdet.

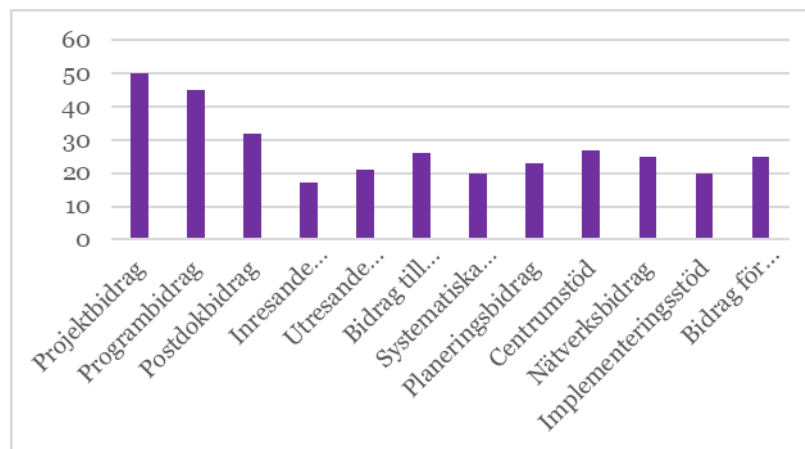
Postdokbidraget är sedan 2023 ersatt med den nya bidragsformen etableringsbidrag.¹⁶

En fördel som lyftes fram för projektbidrag var att denna bidragsform möjliggör att fler individer och grupper ges möjlighet att få stöd för att utveckla en forskningsidé (exempelvis oetablerade forskare i början eller mitten av sin karriär).

För programbidrag framhålls långsiktigheten i bidraget som en fördel. Det upplevs främja stabila forskningsmiljöer och multidisciplinära/internationella samarbeten och möjliggöra för projekten att ta sig an mer komplexa frågeställningar och samverka med samhällsaktörer.

Postdokbidrag (idag ersatt av etableringsbidrag) ses som viktiga för att säkra återväxten inom äldreforskningen och möjliggöra för forskare tidigt i karriären att etablera sig.

De bidragsformer som fick flest negativa kommentarer var centrumstöd, planeringsbidrag och systematiska forskningsöversikter. För planeringsbidrag ansågs ett år vara för kort tid för att bidraget skulle anses vara meningsfullt och en svarande menade att äldreforskningsområdet är så pass väletablerat att den här typen av stöd inte är betydelsefullt av den anledningen. För centrumbidrag var den huvudsakliga invändningen att bidragsformen tenderar att koncentrera stödet till vissa specifika, starka forskningsmiljöer vilket skulle kunna innebära att variationen av perspektiv och antalet nydanande frågeställningar som får stöd minskar. Bidrag till systematiska forskningsöversikter ansågs av några vara av begränsat värde eftersom dessa borde kunna genomföras inom ordinarie projektbidrag.

Figur 2. Populära bidragsformer

¹⁶ I kartläggningen var det dåvarande nationella postdokbidraget tillsammans med de dåvarande internationella postdokbidragen för inresande och utresande forskare bland de mest uppskattade bidragsformerna. Dessa båda bidragsformer har idag slagits samman till ett gemensamt etableringsbidrag.